

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В КРОСКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Постановка проблеми. Соціокультурні перспективи державотворення висувають до індивіда нові вимоги. Рівень розвитку особистості, її внесок в культурно-історичну спадщину людства визначаються зрілістю вищих психічних (духовних) утворень – цінностей, цілей, ідеалів, сенсу життя. Надзвичайно актуальною проблемою, що постає перед нашим суспільством, є формування толерантності, відповідальності, культури та активності молоді на основі ідей національного духовного відродження української держави. Як ніколи раніше, українське суспільство відчуває необхідність участі молоді у державотворчих процесах, влиття нових творчих сил та ідей, які спроможна привнести лише нова генерація молоді.

У сучасних умовах шлях до нової парадигми навчання і виховання у вищих навчальних закладах освіти лежить через переосмислення сутності національного виховання студентської молоді, його цілей, змісту, завдань, методів. Головною фігурою в реалізації програми виховання толерантної гуманістичної особистості майбутнього педагога є куратор академічної групи.

Вивчення проблеми спільності культур дає можливість упевнитися в тому, що у багатьох випадках саме спільність підкреслює самотність культур різних народів. Тому важливим є толерантний діалог культур, бо жодна культура, навіть найвеличніша, не може бути самодостатньою без спілкування з іншими. Нація не може зробити крок уперед, якщо нетолерантна до інших народів, не поважає їх духовні цінності, накопичені у стародавні часи [5, с.6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у розвиток теорії взаємодії культур зробили науковці М.Мід, Р.Редфілд, А.Кребер. Проблема взаємопроникнення етнокультурних середовищ була центром уваги у творчості багатьох класиків антропології (Л.Фробеніус, Ф.Гребнер, В.Шмідт, Ф.Боас, У.Ріверс та ін.). Підходи до вирішення проблеми знаходимо в творчих доробках українських етносологів, етнополітологів, етнокультурологів, етнопсихологів. Зокрема, в працях В.Євтуха, М.Обушного, Т.Рудницької, О.Нельги, О.Якуба та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення шляхів вирішення проблем розвитку духовної сфери майбутнього вчителя в кроскультурній комунікації на антропологічних засадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна культура, як культура в цілому, завжди йшла від народних коренів. Тому необхідно враховувати в роботі з підготовки майбутніх педагогів елементи етнопедагогіки й етнопсихології, бо саме вони систематизують народні знання про виховання, які відображено в релігії народу, казках, прислів'ях, приказках, піснях, традиціях, звичаях, народному ремеслі, красоті одягу, які, в свою чергу, належать до комплексних факторів виховання майбутнього педагога [5, с.17].

Духовні цінності особистості стосуються всіх ланок суспільного життя нашої молоді держави. Духовна сфера торкається діалогу культур, міжетнічних та міжконфесійних взаємин, міжнародних відносин, культури світу. Без терпимості, врахування інтересів, установок, світогляду одне одного, без рівноправності народів, інших культур неможливий розвиток та прогрес цивілізації [6, с.33].

Боришевський М.Й. підкреслює, що морально довершена людина не тільки усвідомлює вирішальне значення моральних цінностей, але й активно утверджує їх у повсякденному житті, у ставленні інших людей, до себе самої, виявляючи такі моральні риси, як: доброта, справедливість, толерантність, щирість, сумлінність, повага до іншої людини, почуття власної гідності, відповідальність, принциповість [1, с.7].

Актуальність надзвичайно складної проблеми розвитку духовності у взаєминах системи „викладач-студент” не викликає сумніву. Суб’єкти системи „викладач-студент” мають проявляти здоровий глузд, силу волі, неупередженість, толерантність, розвинене почуття відповідальності як індивідуальної, так і соціальної.

Коли духовні інституції держави знаходяться у процесі пошуку та не діють достатньо ефективно, основна відповідальність за навчання та виховання студентської молоді покладається саме на вищий навчальний заклад. Треба пам’ятати, що через кілька років сучасна студентська молодь стане „ядром” інтелігенції. Отже, наше майбутнє залежатиме від того, наскільки духовною вона стане.

Проблема розвитку духовних цінностей особистості представлена у роботах філософів С.Ф.Анісімова, Н.О.Головко, О.Г.Дробницького, Р. Косолапова, В.Маркова.

Виховному процесу треба надати національної спрямованості. Освіта в нашій країні повинна утверджувати українські національні ідеї, сприяти розвитку української культури, національної свідомості і самосвідомості. Для молоді української держави важливим є виховання в молодого покоління почуття любові до України й відповідальності за її долю, національної гідності і патріотизму. Процес виховання як важливий засіб збереження національної тотожності та самобутності працює на майбутнє держави.

Національне виховання, ми впевнені в цьому, покликане відповідати внутрішнім потребам відродження національної самосвідомості кожної людини, для якої Україна – Батьківщина. У процесі духовного виховання не можна не враховувати регіональні, етнографічні, етнокультурні, етнопсихологічні особливості розвитку взаємовідносин між суб’єктами багатонаціонального суспільства.

На нашу думку, найвагомим у системі виховання в сучасний період розвитку України виступає національна ідея, на яку покладено функції об’єднуючого фактора в етнокультурному, етнопсихологічному просторі педагогічного університету, у становленні життєвої позиції кожної особистості.

Антропологічний, гуманістичний, сінергетичний підходи дозволяють підкреслити головний імператив епохи: „Людина як біосоціальна істота не може взаємодіяти з природою та суспільством поза певних норм, цінностей, традицій, правил, тобто, іншими словами – не розвивається поза культурою” [1, с.10]. Немає сумніву, що антропологічне мислення науковців тісно переплітається з гуманістичним світоглядом. Саме культура є системною ознакою вищезазначених підходів, оскільки культурою ми можемо називати сукупність результатів діяльності людства в цілому та кожної людини окремо. Відзначимо, що одні базисні одиниці культури – матеріальні (фізичні об’єкти – артефакти) та нематеріальні базисні одиниці культури – ідеї, мова, знання, норми, правила, еталони, моделі поведінки, закони, цінності, звичаї тощо. Все це і є результатами виховання та навчання особистості.

Причетність людини до конкретного соціокультурного середовища, в якому вона розвивається, формується і стає індивідуальністю – очевидний факт єдності особистості й соціуму. Одним незаперечним фактом є те, що в цьому взаємозв’язку йдеться не про абстрактного індивіда, а про конкретну людину з певною системою національно-психологічних особливостей.

Етнопсихологічний контекст спілкування потребує врахування національно-психологічних особливостей прояву поведінки людей у сфері міжособистісної взаємодії [8, с.74-78].

Система національно-психологічних особливостей індивіда базується на кількох сферах: мотиваційній (своєрідність мотивів, спонукальних сил діяльності представників тієї чи іншої національної спільноти); інтелектуально-пізнавальній (своєрідність сприймання й мислення носіїв національної психіки, що виражається в наявності специфічних пізнавальних та інтелектуальних якостей, які дають змогу по-особливому сприймати навколишню дійсність, оцінювати її, будувати плани діяльності, моделі способів досягнення її результатів); емоційно-вольовій (своєрідність емоційних та вольових якостей, від яких в багатьох випадках залежить результативність діяльності); комунікативно-поведінковій (ця сфера охоплює інформаційну і міжособистісну взаємодію, стосунки і спілкування, показує різницю подібних проявів у представників різних національних культур) [5, с.403].

На Україні основою формування культурних цінностей спілкування були різні джерела й різні чинники. Мовленнєві ціннісні вартості формувалися під впливом народних традицій. У фольклорі (в коломийках, приказках, прислів’ях, історичних піснях, баладах, легендах), в образах народного світогляду, міфологічних уявленнях містяться відомості про поведінку людей, їхні настрої та взаємини. Цікаву інформацію про культуру спілкування можна почерпнути з пам’яток історії та літератури. Зокрема, вагомий вплив на культуру спілкування мали і народні пісні.

У м. Мелітополі Запорізької області понад 160000 мешканців, біля 50 народностей, з них майже 88000 українців. В кожного з них своє, індивідуальне бачення світу, культури, моралі. Кожен народ зробив свій внесок у безмежно багату культурну скарбницю Мелітопольщини. Українці, росіяни,

білоруси, чехи, татари, євреї, німці, болгари, караїми та багато інших народів знайшли засоби передати свою історію традиціями новому поколінню українців, виробили кодекс моралі та честі.

У місті Мелітополі, який є інтернаціональним, відбувається розвиток біля ста національних культур, існує багато національних товариств, відроджуються їх традиції, звичаї, вивчається рідна мова кожного з народів. В цих умовах працюють сучасні вихователі, вчителі, викладачі соціальних інститутів виховання. Саме тому, активізується в українському суспільстві одна з найважливіших проблем – виховання духовності, толерантності та відповідальності у студентської молоді [3, с. 246].

Серед компонентів етнонаціональної структури українського суспільства більшість фахівців виокремлюють домінуючий або титульний компонент – український етнос, який дає назву державі. Слушною є думка В.Євтуха, який наголошує, що „використання терміну „етнос” у соціологічному ракурсі, особливо коли йдеться про структуру явища, дає змогу з’ясувати вірогідність теорії „єдиного українського етносу”. Згідно з останньою, всі особи українського походження незалежно від місця проживання (на території України чи за її межами), які тією чи тією мірою виявляють українську етнічність і підпадають під поняття „український етнос”.

Якщо етнографи націю вивчають як неполітизовану етнічність, історики – як політичну історію народів, культурологи – як неповторне особливе в світовій культурі, філософи – як проблему співвідношення людини-індивідуальності – людства, соціологи – як мікрогрупу, то психологи – як специфіку психіки, ментальності. Тому компоненти етнонаціональної структури слід вивчати як групи, а саме як етнонаціональні групи.

Поняття „етнонаціональна група” вперше у вітчизняне суспільствознавство ввів О.Картунов (подальшою розробкою цього поняття в суміжних науках ніхто не переймався): „Етнонаціональна група – один з основних елементів національної структури поліетнічного суспільства. Етнонаціональною групою часто називають в документах міжнародних організацій та в зарубіжній науковій літературі „національною меншиною”.

Стосовно поняття „національно-психологічні особливості”, то воно в етнопсихологічній літературі тлумачиться як реально наявні в суспільній свідомості соціально-психологічні явища, як специфічні форми функціонування загальнолюдських властивостей психіки. Близькими до цієї дефініції є такі поняття, як: „національний характер”, „психологічний склад нації”, „менталітет”, вивчення та аналіз яких свідчить про те, що вони спираються на низку спільних констант і особливостей, а саме: сукупність розумових установок, звичок мислення, певний спільний розумовий інструментарій, психологічне оснащення; соціально-психологічний стан суб’єкта, групи, нації; якість розуму, що характеризує окремого індивіда або групу; спосіб мислення, властивий індивідові або групі; особливості соціокультурного і етнопсихологічного розвитку; національна самосвідомість [7, с.135].

Враховуючи важливість культури спілкування в життєдіяльності індивіда чи групи людей, детальніше розглянемо ті основні елементи культури, які безпосередньо стосуються процесу спілкування. Щодо символів, то під ними розуміють слова, речі та жести, які мають суто конвенційне значення. До символів на рівні національної культури належать увесь мовний спектр, специфічна група понять з історії етносу та його традиційної емблематики, а на рівні асоціативного контексту – абрєвіатури, жаргон, усталені вирази, манера одягатись і ознаки належності до певного визначеного суспільного кола, що дає змогу вирізнити одне одного членам тієї чи іншої соціальної групи. Як бачимо, мова є однією з основних ознак етносу, першоосновою будь-якої культури [5, с. 405].

Кожен знає, що народ знаходить собі втіху і в горі, і в radoшах, і в пісні. Найулюбленішими музичним інструментом українського народу була кобза, старовинний український народний струнно-щипковий інструмент, на якому грають сидячи. У 1918 році в Києві було засновано Українську художню капелу кобзарів, яка в 1935 році переросла в державну капелу бандуристів. У нашому місті ансамбль бандуристів „Джерело” було створено в 1974 році його беззмінним керівником Кривошей Зінаїдою Іванівною. Для українських народних пісень характерно багатоголосся розпіву. Вивчаючи творчий шлях ансамблю, варто відмітити, що незважаючи на різний вік, фах та уподобаннями в колективі панує дружня атмосфера людяності, толерантності, порозуміння. Вони реалізують свої таланти через пісню, намагаються тримати пісенну розмову. Але молодь нашого міста майже нічого не знає про цей ансамбль, про що свідчать результати анкетування.

Мелітопольщина стала другою батьківщиною для богемських чехів, які з'явилися на території нашого краю в 1869 році. Справжні патріоти національної культури, мови, мистецтва, чехи упродовж років прагнули зберегти любов, потяг до своїх духовних витоків. На цьому національному ґрунті виникло чеське культурне товариство „Богемія”. Очолив його ентузіаст Віктор Мохов. „Богемія” виконує пісні чеською, українською і російською мовами. Народна творчість збагачує людину, виховує її, допомагає спілкуватися через відстані. Для виконавців ансамблю характерно наполегливість, цілеспрямованість, працездатність, чуйність та любов до інших мов. Пісні життєрадісні і мають міцний зв'язок із загальнослов'янськими витоками.

Серед численних народів, які заселяли південно-український степ, були євреї. Переселення відбувалися між 1845-1855 роками. В 1996 році почав працювати єврейський ансамбль „Шалом”, в репертуарі якого пісні не тільки єврейського фольклору, але й російського та українського. В ансамблі „Шалом” багато традицій, свят, обрядів, які розкривають велич, широту, красоту культури єврейського народу. Для виконавців ансамблю характерно конструктивне спілкування, відчувається взаємоповага та доброзичливість до інших народів.

„Едельвейс” – німецький ансамбль був створений у місті Мелітополі в 1992 році. Учасники ансамблю до глибини душі закохані у пісенне мистецтво, зберігають вірність традиціям німецької хорової культури. Дуже цікаві музичні особливості німецької пісенної творчості, яка взаємодіє з фольклором сусідніх народів.

Значну роль у формуванні етнічного складу населення Запорізької області відіграли болгари. Ансамбль народної болгарської пісні „Балкан” почав своє існування з 1999 році в м. Мелітополі. Болгарська музика ввібрала в себе елементи музичних культур інших народів. Сучасні народні пісні, зберігаючи традиції, форми і жанри (трудові, любовні, застольні, дитячі, урожайні) відображають зміни які відбулися в житті болгар. Більшість болгарських наспівів має свій особливий музично-образний зміст, продиктований національними особливостями весільної традиції, яка формувалась у процесі розвитку суспільних відношень і побутового укладу болгарського народу.

Національної рисою кримських татар, які населяють Мелітопольський край є любов до музики і співу. На Мелітопольщині існує кримсько-татарський ансамбль „Гузель Кирим”. Кримсько-татарська музика супроводжує розваги: боротьбу, скачки, родинні свята, весілля, дні народжень тощо. Дієвим і поширеним жанром сучасного татарського фольклору вважаються пісні. За тематикою, змістом, суспільною функцією і формою пісні татар можна поділити на такі групи: трудові, хороводні, весільні, любовні, сімейні, соціальні, солдатські, історичні, гумористичні та інші. Вищезазначені характеристики пісенної діяльності впливають на форми і стилі спілкування виконавців в ансамблі [3, с. 246-247].

Нами розроблено та репрезентовано університетську програму „Професійна культура куратора академічної групи – основа гармонійного виховання національної інтелігенції”, яка спрямована на розв’язання проблем, пов’язаних зі створенням в університеті ефективних психолого-педагогічних, методичних та якісних соціальних умов для роботи структурних підрозділів кураторської системи університету; з оновленням змісту методичної підготовки кураторів в системі кредитно-модульної організації педагогічного процесу університету; з підвищенням фахової культури кураторів як викладачів-наставників, як носіїв духовності, суспільних і національних цінностей, моральності та культури; з посиленням престижу та утвердженням високого соціального статусу куратора в багатонаціональному просторі університеті.

Висновки. 1. Підводячи загальні підсумки щодо соціокультурних та етнопсихологічних особливостей спілкування, слід зазначити, що проблему спілкування необхідно вивчати, аналізувати, розв’язувати й вирішувати інтегровано і водночас диференційовано як на макрорівні щодо окремих країн (регіонів), так і на мікрорівні стосовно окремої ситуації міжособистісної взаємодії чи конкретної групи з урахуванням сформованої культури й відповідних загальнолюдських цінностей.

2. Дослідивши соціокультурний простір ансамблів, ми зазначаємо, що самобутній духовний склад нації виявляється і в музичній культурі народів Приазов'я: народних піснях, танцях, народних музичних інструментах.

3. В естетико-художніх характеристиках риси національної свідомості виступають як внутрішня сутність, як неповторність образно-емоційного відродження, де реалізуються існуючі чи призабуті національні художні традиції, естетичні ідеали, почуття, смаки, норми, відбивається життя народу в його історичній та національній визначеності.

В перспективі плануємо дослідити зі студентами-науковцями у вищезазначених етнічних колективах притаманні їм уявлення та цінності, особливості бачення ними світу, спосіб оцінки ними дійсності, тобто все те, що становить поняття „менталітет”; впровадити в навчально-виховний процес авторську програму, яка сприятиме розвитку ціннісно-смісловій сфери першокурсників та підвищенню рівню мотивацію на професійну спрямованість майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баталіна А.Я. Цивилизационно-антропологический подход как методологический инструментарий в решении педагогических проблем / А.Я.Баталіна // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць / ред. кол.: Т.І.Сущенко (відп. ред) та ін. – К.-Запоріжжя. – Вип. 18. – 300 с.
2. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / М.Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.
3. Добровольська Л.П. Відповідальність та толерантність як інтегральні якості педагога в крос культурній комунікації: антропологічний вимір / Л.П.Добровольська // Антропологізм в освітніх стратегіях і практиках сучасності: пошук пріоритетів. Постметодика ПОІППО ім.М.В.Остроградського, 2008. – №7 (84). – С. 242-248.
4. Колісник О.П. Психологія духовного саморозвитку особистості: Монографія / О.П. Колісник. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 388 с.
5. Омбран-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: підручник: у 2 кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування / Л.Е.Омбран-Лембрик. – К.: Либідь, 2004. – 576 с.
6. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія / Е.О.Помиткін. – К.: Наш час, 2005. – 280 с.
7. Тоба М. Психологічні особливості міжкультурної адаптації особистості до нового етнічного середовища / М.Тоба // Соціальна психологія. – № 1. – 2003. – С.134-140.
8. Чорний Є. Конфліктогенний потенціал міжетнічних відносин / Є.Чорний // Соціальна психологія. – № 2. –2003. – С. 74-78.

АНОТАЦІЯ

Добровольська Л.П. Проблеми розвитку духовності особистості майбутнього вчителя в кроскультурній комунікації. Автор розкриває проблеми розвитку духовності студентської молоді та основні напрямки вирішення завдань виховання майбутніх педагогів в національних традиціях Мелітопольщини. Підкреслюється значна роль кураторів академічних груп в національному вихованні студентів. Проаналізовано історичні факти збереження народних пісень у національних вокальних ансамблях Мелітопольщини. Досліджено в етнічних музичних колективах національно-психологічні особливості взаємодії між особистостями. В цій статті показано складність взаємозв'язку між досліджуваними детермінантами.

Ключові слова: антропологічний підхід, національно-психологічні особливості, культура, духовність, український етнос, етнонаціональна група.

АННОТАЦИЯ

Добровольська Л.П. Проблемы развития духовности личности будущего учителя в кроскультурной коммуникации. Автор раскрывает проблему развития духовности студенческой молодежи и основные направления решения задач воспитания будущих педагогов в национальных традициях Мелитопольщины. Подчеркивается значительная роль кураторов академических групп в национальном воспитании студентов. Проанализировано исторические факты сохранения народных песен в национальных вокальных ансамблях Мелитопольщины. Исследовано в этнических музыкальных коллективах национально-психологические особенности взаимодействия между личностями. В данной статье показана сложность взаимосвязи между исследуемыми детерминантами.

Ключевые слова: антропологический подход, национально-психологические особенности, культура, духовность, украинский этнос, этнонациональная группа.

SUMMARY

Dobrovolska L.P. The problem of development of spirituality of future teacher's personality in cross-cultural communication. The author discloses the problem of development of the student young's spirituality and main directions of saving tasks of future teachers' upbringing in national traditions of Melitopol. It is underlined the important role of academic groups' tutors in national upbringing of student. It is analysed the historical facts of saving national songs in national vocalic ensembles of Melitopol. It is researched the national-psychological peculiarities of interactions between personalities in ethnic musical collective. In this article is showed the complication of interconnection between researching determinants.

Key words: anthropological approach, national-psychological peculiarities, culture, spirituality, ukrainian ethos, ethnonational group.